

Онишків З. М., д.пед.н., доцент (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

ПЕДАГОГИ-НОВАТОРИ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті охарактеризовано різні моделі закладів освіти сільської місцевості з досвіду роботи педагогів-новаторів П. В. Лосюка, О. А. Захаренка, Т. Г. Ткаченка. Розкрито, що характерною особливістю моделі гуцульської школи майбутнього є використання знань про історію Гуцульщини, природу і господарство краю, народне мистецтво, традиції і звичаї, утвердження здорового способу життя учнів, підвищення педагогічної майстерності вчителів. Показано, що предметом особливої уваги в роботі педагога-новатора І. Г. Ткаченка було трудове виховання і навчання, трудові традиції та шкільні свята. Визначено, що авторська модель школи О. А. Захаренка відповідає парадигмі особистісно-орієнтованого навчання і виховання.*

***Ключові слова:** сільська школа, народне мистецтво, трудове виховання, система стимулювання, самообслуговування, здоровий спосіб життя.*

***Аннотация.** В статье охарактеризованы различные модели учебных заведений сельской местности из опыта работы педагогов-новаторов П. В. Лосюка, А. А. Захаренко, Т. Г. Ткаченко. Раскрыто, что характерной особенностью модели гуцульской школы будущего является использование знаний об истории Гуцульщины, природе и хозяйстве края, народном искусстве, традициях и обычаях, утверждение здорового образа жизни учащихся, повышения педагогического мастерства учителей. Показано, что предметом особого внимания в работе педагога-новатора И. Г. Ткаченко было трудовое воспитание и обучение, трудовые традиции и школьные праздники. Определено, что авторская модель школы А. А. Захаренко отвечает парадигме личностно-ориентированного обучения и воспитания.*

***Ключевые слова:** сельская школа, народное искусство, трудовое воспитание, система стимулирования, самообслуживание, здоровый образ жизни.*

***Annotation.** The low number of pupils in educational establishments of rural area stipulates modernization of their network via the creation of new school models. Our study is dedicated to characteristics of different models of educational establishments of a rural area in the experience of innovative teachers P. V. Losiuk, O. A. Zakharchenko, T. H. Tkachenko. The model in the study is discussed as a*

pedagogical system, consisting of certain structural components, interacting with each other. A characteristic feature of the model of the Hutsul school of the future is the use of knowledge about the history of Hutsulshchyna, nature and economy, folk art, customs, and traditions. Means of realization of these data is different manuals, anthologies, dictionaries, literature and history journals, created by pupils and teachers of the school, museum of Hutsulshchyna art, Lesia Ukrainka literature and history museum, school folklore group. Necessary sports base, created in the school, conduction of different sport and recreation events promote the establishment of a healthy lifestyle of pupils. Improvement of pedagogical excellence in school-complex is promoted by different forms of methodical work. Labour education and training, labour traditions, school holidays, which are an effective means of labour education are subject of special attention in the work experience of innovative teacher I. H. Tkachenko. Conduction of months of science, the use of favorable opportunities of extended day care group were viewed by I. H. Tkachenko as an important factor of mental education. O. A. Zakharchenko's author's school model meets paradigm of person-oriented learning and education which is realized through creative interaction of teacher and pupils, education without forcing, a combination of individual and collective approaches to the activity of pupils, the creative interaction of school and family. Use of self-servicing in O. A. Zakharchenko's author's school, the system of stimulation for success in education and public work: certificates of merit, awards, stories about a student, his family in school or local newspaper, on television are worth attention.

Key words: *village school, folk art, labour education, the system of stimulation, self-servicing, healthy lifestyle.*

В умовах реформування системи освіти зростають вимоги держави щодо рівня підготовленості випускників закладів загальної середньої освіти, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Суттєве зменшення наповнюваності класів та кількості учнів у школах сільської місцевості потребує значних витрат для їх забезпечення. Тому виникає потреба у модернізації мережі закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості. Розв'язанню цієї проблеми сприяє створення моделей закладів загальної середньої освіти, які здатні забезпечити підвищення якості підготовки учнів.

Науковці по-різному трактують зміст поняття «модель». Під моделлю розуміють таку розумну систему, яка здатна змінити об'єкт дослідження так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт [1, с. 125]. Ми розглядаємо модель як педагогічну систему, яка складається із взаємозв'язаних структурних компонентів.

Питання роботи сільської школи знайшло належне відображення в дослідження І. І. Іванюк, О. Я. Савченко, Н. І. Шиян, О. М. Коберник, І. Г. Осадчого, В. В. Мелешко та ін.

Цінним є досвід роботи сільської школи, відображений в педагогічній спадщині педагогів-новаторів П. В. Лосюка, О. А. Захаренка, Т. Г. Ткаченка. Здобутки цих педагогів-новаторів збагатили педагогічну науку і практику з питань розробки моделей сучасної початкової школи в сільській місцевості.

Мета статті – розкрити особливості організації освітнього процесу в умовах сільської школи з досвіду роботи педагогів-новаторів П. В. Лосюка, О. А. Захаренка, Т. Г. Ткаченка.

Модель гуцульської школи майбутнього. Вартим уваги є досвід роботи Яворівської загальноосвітньої школи-комплексу I–III ступенів Косівського району Івано-Франківської області, до складу якої входить Яворівська загальноосвітня школа I–III ступенів та позашкільний заклад – Яворівський центр дитячої творчості, директором якого є Петро Васильович Лосюк, заслужений учитель України, кандидат педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України.

«Характерною особливістю навчально-виховного процесу в школі є використання гуцульщинознавства, а це – знання про історію Гуцульщини, природу і господарство краю, народне мистецтво, фольклор, традиції і звичаї тощо, – відзначає П. В. Лосюк [2, с. 214]. На допомогу вчителям з цього питання видано «Бібліотеку гуцульської школи», до якої увійшли посібники «Плаї» (книга для читання про Гуцульщину), «Флояра» (хрестоматія з гуцульського фольклору), «Гуцульська школа», «Мій рідний край», «Гуцульщинознавство в українській національній школі», «Хрестоматія з гуцульщинознавства», «Гуцульщина літературна», «Школа здібностей», «Поговоримо про гуцульщину англійською», словник «Гуцульські говірки», науково-педагогічні та літературно-краєзнавчі журнали «Гуцульська школа» та ін.

Яворівська школа-комплекс є носієм автентичної культури гуцулів, оскільки виховання школярів на народних звичаях, обрядах, традиціях є першоосновою у вивченні гуцульського фольклору і народного мистецтва. Батьки вже з раннього віку прищеплюють дітям любов до народного мистецтва, до рідної природи, що служить основою для розвитку декоративно-прикладного мистецтва в школі. Школа сприяє формуванню виховного середовища на основі гуцульської етнопедагогіки.

Педагогічний колектив Яворівської школи-комплексу велику увагу приділяє естетичному вихованню школярів. Цьому сприяють створені в школі зала мистецтв, музей мистецтва Гуцульщини, літературно-краєзнавчий музей Лесі Українки. Шкільний фольклорний колектив «Молода гуцулія», відомий поза межами краю.

Для зміцнення здоров'я та утвердження здорового способу життя в школі створена необхідна спортивна база – спортивна зала, стадіон з необхідними спортивними спорудами, ігровими майданчиками, футбольним полем, гірськолижною базою. Традиційними стали проведення «Свята зими», «Свята проводів зими», днів здоров'я, загальношкільних спартакіад, змагань з окремих видів спорту.

Педагогічний колектив школи систематично працює над підвищенням професійної майстерності. Цьому сприяють різноманітні форми методичної роботи: тематичні педагогічні ради, засідання методичних об'єднань, творчі групи вчителів, школа молодого вчителя, предметні і методичні тижні та ін.

Організація виховного процесу в школі-комплексі здійснюється на основі принципів єдності національного та загальнолюдського, природо-відповідності, культуровідповідності, гуманізації, диференціації та індивідуалізації, наступності та безперервності, єдності навчання та виховання, демократизації, активності, самодіяльності і творчої ініціативи, гармонізації родинного і суспільного виховання, що сприяє здійсненню морально-патріотичного, правового, розумового, естетичного, фізичного, господарсько-трудового, родинно-сімейного виховання, формуванню здорового способу життя.

Модель сільської школи у науково-практичному пошуку І. Г. Ткаченка. Ефективну модель сільської школи на базі Богданівської середньої школи № 1 Знам'янського району Кіровоградської області створив Іван Гурович Ткаченко. Предметом особливої уваги в дослідженні І. Г. Ткаченка були проблеми сільської школи, зокрема особливості трудового навчання і виховання, а саме: розробка змісту, форм і методів реалізації трудового виховання, навчання й соціалізації учнівської молоді. І. Г. Ткаченко в практиці роботи школи реалізував єдність трудового виховання та загального розвитку учнів через систему уроків, факультативних занять, гуртків, учнівських бригад, наукових товариств.

Педагог-новатор вважав, що «навчальна праця в сільській школі може виконувати закладені в ній функції за умов, коли вона поєднується з вивченням наукових основ сучасного виробництва, прогресивною технологією, механізацією та автоматизацією виробничих процесів» [3, с. 235], тому він впроваджував ідею інтеграції природничих наук і сільськогосподарських знань.

І. Г. Ткаченко визначив зміст системи трудового виховання та її складові частини: трудове навчання в позакласній роботі – в гуртках, секціях, наукових товариствах; трудове виховання в сім'ї; трудове виховання в колективах винахідників і раціоналізаторів базового виробництва; науково обґрунтував види сільськогосподарської праці для учнів відповідно до їх віку, здоров'я, що сприяли розвитку природних задатків і здібностей, задовольняли їх допитливість і пізнавальні інтереси.

Педагоги Богданівської школи не обмежувалися лише організацією трудового навчання та виховання, а працювали над збагаченням взаємозв'язку праці та навчання. Сільськогосподарське оточення, в якому працює сільська школа, спілкування з людьми сільськогосподарських професій, – вважав І. Г. Ткаченко, – збагачує соціальний та виробничий досвід учнів. Тому він рекомендував учителям на уроках наводити такі приклади, які б характеризували сучасне сільське виробництво, працівників цього виробництва, які досконало володіють новою технікою, прогресивною технологією, досягають високого рівня продуктивності праці. Використання таких прикладів вимагає від учителя знання теоретичних і практичних основ сучасного сільськогосподарського виробництва. Тому необхідно збагатити ерудицію сільського вчителя науковими знаннями про сучасне сільськогосподарське виробництво, що сприятиме підвищенню якості трудового виховання й політехнічної освіти учнів сільської школи, цілеспрямованіше готуватиме їх до праці в сільському господарстві [3, с. 261–263].

Як важливий засіб формування особистості учня І. Ткаченко розглядає трудові традиції, шкільні свята: «Свято врожаю», «Свято першої борозни», «Я – член учнівської бригади», «День лісу», «Свято матері», «День птахів», «Змолоду честь трудову бережи», «Естафета поколінь хліборобів» тощо. Ці заходи були й ефективним засобом трудового виховання.

Важливим чинником розумового виховання, крім уроків, І. Г. Ткаченко вважав позакласну роботу, однією із форм якої є місячники науки. «Виховна мета місячників науки – збудити в учнів інтерес до вивчення даної науки; залучити їх до читання науково-популярної літератури; ознайомити з видатними вітчизняними вченими і їх внеском у скарбницю світової науки; показати застосування науки у виробництві; активізувати роботу в секціях і гуртках; об'єктивно оцінити успіхи кожного учня в оволодінні предметом цієї науки в школі; зробити творчі здобутки окремих учнів надбанням шкільного колективу, сім'ї і громадськості» [3, с. 147].

Сприятливі можливості для розумового виховання має група продовженого дня. Ефективність цієї роботи, вважав І. Г. Ткаченко, залежить від знання вихователем індивідуальних особливостей кожного учня – його здоров'я, рівня організації навчальної праці під час виконання самостійної роботи, стану засвоєння навчальної програми з кожного предмета тощо. З цією метою вихователі груп продовженого дня складали психолого-педагогічні картки на кожного учня.

Модель Сахнівської середньої школи в педагогічній спадщині О. А. Захаренка. Творцем авторської «школи над Россю» – Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області є О. А. Захаренко. Девізом цієї школи стали слова його директора: «Поспішайте робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального».

Самобутній педагогічний таланти О. А. Захаренка полягав у створеній ним структурі навчально-виховного середовища Сахнівської середньої школи, яке складається з п'яти основних навчально-виховних центрів [4, с. 21–25].

Освітній центр включає навчальні приміщення для учнів молодших класів (навчальні кімнати, кімнати відпочинку, комп'ютерний комплекс, зал казок), а також навчальні кабінети для учнів основної та старшої школи.

Центр здоров'я складається зі спортивного залу, зимового і літнього плавальних басейнів, волейбольного і баскетбольного майданчиків, дендропарку, стрілецького тиру, майданчика для занять гімнастикою, а також облаштованого фітобару, де готують лікувально-профілактичні чаї.

Важливе місце у Сахнівській середній школі посідає культурно-виховний центр, до складу якого входять хореографічний зал, музичний салон, філіал школи мистецтв, творчі об'єднання, клуби за інтересами, вокально-інструментальний ансамбль, ляльковий театр, художня і балетна студії та ін.

Силами батьків та вчителів споруджений Сахнівський музейно-навчальний комплекс, що складається з чотирьох залів. «У ньому зібрані старовинні знаряддя праці: викопне кам'яне рубило і серп, виготовлені місцевим ковалем, бительня, гребінь з днищем, прядка і ткацький верстат. Відтворено куточок убогого селянського житла із старовинним начинням: мисником, каганцем, лампадою» [4, с. 23]. А також у музеї знаходяться експонати, що розповідають про створення колгоспу, листи, документи, скупі газетні повідомлення, ордени і медалі, якими нагороджено учасників боїв за Вітчизну, документи, фотографії, особисті речі односельців, матеріали про трударів сьогоднішньої Сахнівки. Це незвичайний музей. Він є музеєм всієї Сахнівки.

Чільне місце у структурі навчально-виховного середовища Сахнівської середньої школи посідає навчально-ідеологічний центр, до якого входять музей бойової і трудової слави, планетарій і обсерваторія, шкільний космодром («Сахнівський Байконур»), приміщення виставки дитячої творчості.

Значну увагу педагоги Сахнівської середньої школи приділяють трудовому вихованню. Центр трудового навчання й виховання має відповідну базу: сім цехів – токарний, слюсарний, деревообробний, кулінарний, інструментальний та електроцех; шкільне поле, теплиці, навчально-дослідні ділянки, машинно-тракторний парк у мініатюрі (комбайн, трактор, автомобіль, моторолер). Учні початкових класів щодня впродовж години працюють – беруть участь в операціях «Колосок», збирають насіння цінних рослин, охороняють птахів, мурашники та ін.

Уся Сахнівська школа знаходиться на повному самообслуговуванні: школярі стежать за чистотою в навчальних кімнатах, прибирають, роблять дрібний ремонт шкільного обладнання, дбають про чистоту свого робочого місця, одягу, інвентарю. У ній панує справжній культ праці – почуття поваги до праці і до людей праці, до матеріальних і духовних благ,

створених людьми, нетерпимість до бруду, безладу, турбота про чистоту, порядок, красу в усьому, відчуття задоволення від виконаної роботи.

Заслуговує уваги концепція індивідуальної роботи з дитиною в Сахнівській середній школі, що ґрунтується на традиційному принципі: допомогти дитині утвердити себе в конкретній справі. У дитини повинна бути конкретна справа, в якій вона повинна прагнути досягти висот, що допоможе їй самоутвердитися. Основою виховної системи, на якій базується робота цієї школи, є вічні людські цінності: культ матері в родині, милосердя, працьовитість, любов до рідної землі, до рідного краю, краса природи.

О. А. Захаренко обґрунтував методологічні засади своєї «педагогіки конкретної мети», суть якої полягає в тому, що перед шкільним колективом ставилася конкретна мета, яка захоплювала, згуртовувала і об'єднувала зусилля всіх у її досягненні. На сьогодні можна сказати, що конкретною метою його життя було створення школи, де панує атмосфера творчості, радості, морального і фізичного здоров'я, в якій уміють цінувати добро, справедливість, впевненість у своїх силах.

Особливою є система стимулювання в авторській школі О. А. Захаренка, де передбачено стипендії для відмінників, а також за успіхи з окремих предметів, грамоти за успіхи на олімпіадах, призи за активність у шкільних справах. До засобів морального стимулювання входили розповідь про учня, його родину в шкільній газеті або по місцевому телебаченню. У школі є свій телецентр, який виходить в ефір з новинами щодня і дивляться їх навіть у сусідніх селах.

В авторській школі О. А. Захаренка панувала ідея творчості. Цьому сприяли такі засоби стимулювання інтересу в дитини, як гра, турнір «Що? Де? Коли?», огляди-конкурси на кращий клас, ділянку, клумбу та ін.

О. Захаренко вимогливо ставився до підбору педагогічних кадрів, особливо для початкової школи. Він підкреслював, що важко переоцінити роль першого вчителя, адже він тримає у своїх руках майбутнє дитини, а в кінцевому випадку – майбутнє держави. Для початкової школи потрібно вибирати людей обдарованих, з творчою жилкою, з великим бажанням працювати, тому відбір фахівців потрібно починати ще з педагогічних класів, коледжів, університетів [5, с. 16].

Педагогічна система О. А. Захаренка ґрунтується на злагодженій співпраці сім'ї та школи. Батьки є постійними учасниками всіх шкільних справ, практично всі шкільні споруди збудовані толокою, руками вчителів і батьків. При школі діє батьківський університет; досвід сімейного виховання узагальнюється в художньо-педагогічній формі. Діти спільно з батьками складають свій родовід, занотовують важливі події з життя родини.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що діяльність педагогічного колективу Яворівської школи-комплексу становить перспективну модель

розвитку сучасної школи в сільській місцевості. Досвід роботи Богданівської середньої школи під керівництвом І. Г. Ткаченка, який ґрунтується на моделі взаємозв'язку трудового виховання та навчання, зв'язку навчання з виробничою працею, на ідеях гуманізму, використання впливу середовища, природи, традицій безперечно вартує уваги і на сьогоднішньому етапі розвитку сільської школи. Авторська школа О. А. Захаренка відповідає парадигмі особистісно орієнтованого навчання і виховання, тому що вона спирається на принцип гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості, зокрема ідею творчої взаємодії вчителя та учня, навчання без примусу, ідею досягнення поставленої мети, поєднання індивідуального та колективного підходів до діяльності учнів, самоврядування, індивідуального підходу до виховання, співпрацю школи з батьками, громадськістю тощо. Таким чином, виділені та охарактеризовані нами моделі закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості сприятимуть модернізації їх мережі, що, в свою чергу, забезпечить підвищення якості освіти, раціональне використання бюджетних коштів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці моделі сучасної початкової школи у сільській місцевості.

1. Штофф В. А. Роль моделей в познанні / В. А. Штофф. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 128 с. **2.** Лосюк П. В. Гуцульська школа майбутнього / П. В. Лосюк // Моделі розвитку сучасної української школи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 11–13 жовтня 2006 р., Черкаси – Соснівка. – К. : СПД Богданова А. М., 2007. – С. 212–214. **3.** Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа імені В. І. Леніна / І. Г. Ткаченко. – К. : Радянська школа, 1975. – 276 с. **4.** Захаренко О. А. Слово до нащадків / О. А. Захаренко. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – 216 с. **5.** Захаренко О. А. Поспішаймо робити добро / Роздуми педагога-академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини / О. А. Захаренко. – Черкаси, 1997. – 28 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Кодлюк Я. П.